

**PODSTAWY
GEOGRAFII
USŁUG**

Franciszek Kłosowski

**PODSTAWY
GEOGRAFII
USŁUG**

Recenzja
Dariusz Ilnicki
Agnieszka Rochmińska

Spis treści

Wstęp	7
-------------	---

Część I. Teoretyczna

1. Teoretyczne podstawy usług	9
1.1. Definicja usług	9
1.2. Klasyfikacja usług	13
1.2.1. Klasyfikacja w oparciu o podział sektorowy	13
1.2.2. Klasyfikacje oparte na oficjalnie obowiązujących klasyfikacjach gospodarki	14
1.2.3. Klasyfikacje właściwe	17
1.3. Cechy i atrybuty usług	28
1.4. Mierniki i wskaźniki charakteryzujące usługi	31
1.4.1. Mierniki	31
1.4.1.1. Pracujący/zatrudnieni	31
1.4.1.2. Placówki/instytucje usługowe	34
1.4.1.3. Podmioty gospodarcze zarejestrowane w rejestrze REGON	35
1.4.1.4. Dane finansowe	36
1.4.1.5. Baza materialna usług	37
1.4.2. Wskaźniki wykorzystywane w badaniach usług	37
1.5. Jakość usług	39
1.5.1. Wybrane modele jakości usług	40
1.6. Podstawowe koncepcje teoretyczne dotyczące usług	41
1.6.1. Teoria trzech sektorów	41
1.6.2. Model społeczeństwa postindustrialnego D. Bella	44
1.6.3. Koncepcja „gospodarki usług”	45
1.6.4. Teoria ośrodków centralnych	47

2. Czynniki rozwoju i lokalizacji usług	50
2.1. Czynniki wpływające na rozwój usług	50
2.2. Czynniki lokalizacji usług	54
2.3. Czynniki lokalizacji e-usług	62
3. Finansowanie usług	65
3.1. Usługi bezpłatne (quasi-bezpłatne)	66
3.2. Usługi częściowo odpłatne	67
3.3. Usługi w pełni odpłatne	68

Część II. Empiryczna

4. Krótka historia rozwoju usług na świecie	69
5. Historia rozwoju usług w Polsce	74
5.1. Początki usług na ziemiach polskich	74
5.2. Usługi w okresie międzywojennym	76
5.3. Okres powojenny do 1989 roku	80
5.4. Dynamizacja rozwoju usług po 1990 roku	90
6. Struktura własnościowa w usługach	102
6.1. Okres międzywojenny	102
6.2. Okres PRL	103
6.3. Okres po 1989 roku	105
6.4. Kapitał zagraniczny	112
7. Poziom, rozmieszczenie i struktura usług w 2019 roku	117
7.1. Przestrzenny układ usług w Polsce	117
7.2. Struktura usług	129
8. Usługi w przestrzeni miasta	137
9. Nowy wymiar usług: e-usługi	148
9.1. E-handel	150
9.2. E-bankowość	152
9.3. E-administracja	153
10. Podsumowanie	155
Literatura	161
Indeks osobowy	173
Spis tabel i rycin	177

Wstęp

Usługi są działalnością, która współcześnie odgrywa pierwszorzędną rolę w gospodarkach wysoko rozwiniętych państw świata. Wyrazem tego jest odsetek pracujących w usługach, dochodzący do 80%, jak ma to miejsce m.in. w USA, Kanadzie, Norwegii czy Luxemburgu. To także sektor, który wykazuje podobny lub nawet wyższy wpływ na tworzenie Produktu Krajowego Brutto (ponad osiemdziesięcioprocentowy udział jest charakterystyczny dla USA i Luxemburga). Co prawda w przypadku Polski wartości te są niższe, tym niemniej także i tu usługi przeważają w gospodarce (udział pracujących wynosi 58%, jednocześnie usługi tworzą 57% PKB).

Niestety, wzrastająca rola usług w gospodarce nie zawsze przekłada się na adekwatne zainteresowanie badaczy tą problematyką. O ile w przypadku ekonomistów zainteresowanie to zaowocowało wieloma artykułami, w tym także licznymi pozycjami książkowymi, które stanowią syntezę dotychczasowych badań, o tyle w przypadku geografii społeczno-ekonomicznej sytuacja wygląda znacznie skromniej. Wiele sformułowań, charakteryzujących polską geografie usług, zawartych w opracowaniu E. Jakubowicz (1993) – mimo upływu ponad 25 lat – jest nadal aktualnych. Znajdziemy tam zapis (Jakubowicz, 1993, s. 11) charakteryzujący dorobek polskiej geografii usług, w tym „brak opracowań o charakterze ogólno-syntetycznym, ujmujących całość problematyki szeroko pojętych usług. Ujęcia takie np. w postaci podręczników akademickich mają już inne działy geografii, np. geografia przemysłu, rolnictwa, transportu, osadnictwa, turystyki”. Jedynym takim opracowaniem nadal jest podręcznik *Podstawy metodologiczne geografii usług*, opracowany właśnie przez E. Jakubowicz (1993). Co prawda od lat 90. XX wieku wydanych zostało szeregu zwartych opracowań, m.in. W. Wilka (2001), J. Dzieciuchowicza (2005, 2006), F. Kłosowskiego (2006), D. Ilnickiego (2009), J. Dzieciuchowicza (2012, 2013), czy A. Rochmińskiej (2013), które podejmują kwestie geografii usług,

tym niemniej odnoszą się one jedynie do pewnych grup usług lub pojedynczych miast czy regionów.

Przedmiotem niniejszego opracowania jest geografia usług, którą za A. Werwickim (1998, s. 263–264) zdefiniować można jako „część geografii społeczno-ekonomicznej zajmującej się rozmieszczeniem i organizacją przestrzenną różnych rodzajów działalności usługowych, rozpatrywanych z punktu widzenia ich znaczenia gospodarczego, wpływu, jaki wywierają na kształtowanie struktury funkcjonalnej sieci osadniczej, zasięgów oddziaływania ośrodków usługowych oraz zaspokojenia różnorodnych potrzeb życiowych ludności. Ponadto, jak każda nauka, geografia usług zajmuje się podstawami teoretycznymi i metodologią prowadzonych przez siebie badań naukowych”. Biorąc pod uwagę fakt znacznego rozproszenia publikacji (głównie artykułów) dotyczących usług, zasadniczym celem tego opracowania będzie próba zebrania i uporządkowania w jednym miejscu podstawowych wiadomości na temat geografii usług.

Zdając sobie sprawę z faktu, że ze względu na złożoność problematyki i obszerność podejmowanych zagadnień trudno jest przedstawić materiał w sposób pełny i kompleksowy, autor widzi konieczność, by wspomnieć, że niniejsze opracowanie nie podejmie wszystkich możliwych zagadnień dotyczących usług i nie wyczerpie w pełni podjętej problematyki. Powinno jednak choć w części wypełnić brak tego typu prac w polskiej literaturze geograficznej. Opracowanie to kierowane jest przede wszystkim do studentów geografii, a także osób zainteresowanych problematyką usług w ujęciu przestrzennym.

Indeks osobowy

- Adamiec Jolanta 152
- Bade Franz-Josef 10
- Baily Martin Neil 20
- Bailly Antoine S. 46
- Barnum Gardiner H. 47
- Baruch Jordan J. 12, 28
- Beavon Keith S.O. 47
- Bell David 14, 44–45, 53, 71, 73, 157
- Berekoven Ludwig 11, 23–24
- Berry Brian J.L. 40, 47, 157
- Bielawa Anna 41
- Bördlein Ruth 14
- Brzozowska-Woś Magdalena 150–151
- Budner Waldemar W. 55–57
- Burnus D. 139
- Bywalec Czesław 80
- Carp Jan Hendrik 25, 27
- Chappe Claude 71
- Chmielewski J.M. 140, 146
- Christaller Walter 47–49, 54, 157
- Clark Colin 10, 41–44, 50, 69
- Coffey William J. 46
- Cottam Angela 24
- Czubała Anna 39–40
- Daniels Peter W. 30
- Daszkowska Maria 9, 12–13, 18, 27–28, 56, 58
- Dąbrowska Katarzyna 112
- Domachowski Roman 51
- Dominiak Joanna 51, 98
- Duś Edward 139
- Dziadkowiec Joanna 41
- Dzieciuchowicz Jerzy 7, 139, 141, 144, 146
- Engel Ernst 43, 50
- Fierla Irena 57
- Filipiak Beata 9, 28
- Fisher Alan B.G. 41–44, 50, 69
- Flejterski Stanisław 18, 26, 28, 51
- Fleszer Dorota 153
- Florence P. Sargant 131
- Foote Nelson N. 14
- Fourastie Jean 41–44, 50, 53
- Frąś Józef 41
- Furtak Robert 28–29
- Gaczek Wanda M. 146
- Golinowska Stanisława 109
- Gelinger O. 25
- Giarini Orio 44–46, 157
- Gorzela Grzegorz 58
- Gottmann Jean 14

- Górka Zbigniew 138–140, 146
Górka Jakub H. 152
Grönroos Christian 40–41, 157
Gruszczynski Marcin 112
Gummesson Evert 40–41, 157
Gwosdz Krzysztof 141
- Hai Chun 148
Hanink Dean M. 14
Hannike M. 50
Hartman Amir 150
Hauke Jan 52, 98
Hazlitt Henry 59
Hatt Paul K. 14
Hill Theodore P. 11
Hudson John C. 47
- Illeris Sven 23–24, 57
Ilnicki Dariusz 7, 9, 13–14, 18–19, 27–28, 30, 37–38, 57, 92, 141, 156
- Jach-Męczekalska Izabela 103
Jaeger Carlo 46
Jagielski Marek 10, 12
Jakubowicz Edyta 7, 9, 18, 34, 37–38, 51
James John C. 41
Jaroszewska-Brudnicka Renata 139
Jarzębowski Witold 21
Jazdzewski Konrad 74
Jelonek Adam 90
Jezierski Andrzej 74
Jonas Agata 39
Jeoung Ibrahim 148
- Kabaj Mieczysław 20
Kaczmarek Urszula 143, 146–147
Kaczmarek Tomasz 141, 146
Kaczyńska Elżbieta 69
Kaliński Janusz 103–105
Kannan Padmanathan Karthick 148
Katouzian M.A. 24, 53
- Kłóska Rafał 51
Kłosowski Franciszek 7, 9, 11–12, 14, 18, 28, 34, 45, 82, 138–141, 144–146
Kociuba Dagmara 140, 146
Kopaliński Władysław 9
Kortus Bolesław 55, 57
Kotler Philip 30, 150
Kotlińska Janina 66
Kroszel Janusz 23
Krzysztofik Robert 75
Kurczyna Józef 18
Kwiatkowski Eugeniusz 44, 72
Kwaśnicki Witold 152
- Lange Oskar 10, 58
Launhardt Ralf 54
Leszczyńska Cecylia 74
Lijewski Tadeusz 76
Liszewski Stanisław 138
Lovelock Christopher 18, 25–27
Lu Jie 149
Lumiere August Marie Louis 71
Lumiere Louis Jean 71
- Majchrzak Magdalena 51
McKenna Richard 30
Marshall J. Neill 46
Martilla John A. 41
Maslow Abraham 50–51, 59
Menz L. 14
Micek Grzegorz 142
Miles Ian 27
Miszewska Barbara 139
Mizerski, Grzegorz 28
Morse Samuel 71
Mudie Peter 13, 24
Müllert Norbert N. 14
- Namyślak Beata 139, 146
Neef Ernst 49
Niewadzi Czesław 10, 21–22, 26, 58
Noll Wulf 22

- Nowosielska Ewa 12, 25, 27, 38, 46–47, 49, 56, 157
Norwich John Julius 70
- Olearnik Janusz 10, 18, 51
Oyrzanowski Bronisław 39
- Panasiuk Aleksander 9, 28
Parasuraman A. 40, 156–157
Paquette Penny Cushman 12, 28
Parysek Jerzy 140
Payne Adrian 30, 156
Peters Thomas J. 39
Petit Pascal 10
Piesowicz Kazimierz 69
Pilarczyk Bogna 146
Polarczyk Kazimierz 11, 20, 26
Predöhl Andreas 54
Prusek Andrzej 105
Pszczółowski Tadeusz 35
Przelaskowski Wacław 18
- Queen James B. 12
- Riddle Dorothy 11
Rochmińska Agnieszka 7, 139, 141, 146
Rogoziński Kazimierz 9, 11, 19, 44, 53, 157
Rudziński Łukasz 67
Runge Jerzy 54, 131
Runge Anna 54
Rushton Gerard 47
Rust Roland T. 148
Rynkiewicz Maciej 151
- Samsonowicz Henryk 75
Savas Emanuel S. 106
Schelsky Helmut 14
Słodczyk Janusz 47, 49
Smith Alan 55
- Sobala-Gwosdz Agnieszka 141
Sokołowski Dariusz 57, 121
Spearman Charles 120
Stempnakowski Z. 153
Stoma Monika 39–41
Styś Aniela 10, 18, 60
Szafrąński Tomasz 141, 146
Szukalski Stanisław M. 18, 19, 22, 43–46, 51, 157
Szulce Halina 59
- Śleszyński Przemysław 14, 36, 57, 142–144
- Tauveron Albert 25–26
Tennant Rich 47
Tengler Hermann 50
Tkocz Maria 139
Törnqvist Gunnar E. 54
Triantis Stephen G. 13–14
- von Thünen Johann Heinrich 54
- Waterman Robert H. 39
Weber Alfred 54
Werwicki Andrzej 8, 10, 12, 18–19, 31, 51, 58, 138, 155–156
Węgrzyn Grażyna 29
Wheatston Charles 71
Wielki Janusz 150
Więclaw Joanna 141, 146
Wilk Waldemar 7, 54, 141, 146
Winiarczyk-Rażniak A. 146
Wiśniewski Zygmunt 103
Wolaniuk Anita 139
Wróbel Andrzej 47
- Zeithaml Valarie A. 39–40, 157
Zieleniewski Jan 35
Zipser Wawrzyniec 141

Spis tabel i rycin

Tabela 1. Podział usług wg Klasyfikacji Gospodarki Narodowej	15
Tabela 2. Usługi wg sekcji z podziałem na usługi rynkowe i nierynkowe wg GUS	15
Tabela 3. Usługi wg sekcji zgodnie z PKD 2004 i PKD 2007	17
Tabela 4. Przegląd klasyfikacji usług o dwóch kryteriach podziału	26
Tabela 5. Liczba pracujących w usługach województwa śląskiego w 2010 r. według źródeł (w tys.)	34
Tabela 6. PKB na jednego mieszkańca, struktura tworzenia PKB wg sektorów oraz struktura zatrudnienia wg sektorów gospodarczych dla wybranych państw świata w 2017 r.	52
Tabela 7. Czynniki lokalizacji usług wg M. Daszkowskiej.	58
Tabela 8. Główne czynniki lokalizacji wybranych usług	61
Tabela 9. Zmiany udziału usług w strukturze zatrudnienia wybranych państw ..	72
Tabela 10. Charakterystyka usług w Polsce wg spisu powszechnego z 1931 r. ...	78
Tabela 11. Pracownicy pełnozatrudnieni i niepełnozatrudnieni sektora usług w głównym miejscu pracy w gospodarce społecznej wg województw w 1970 r.	85
Tabela 12. Pracujący w usługach na 1000 mieszkańców w latach 1980, 1990 i 1997 wg województw	88
Tabela 13. Zmiany liczby i dynamika pracujących w usługach na 1000 mieszkańców wg województw w latach 2000–2019	94
Tabela 14. Pracujący w usługach na 1000 mieszkańców na poziomie powiatowym w latach 2005–2019	95
Tabela 15. Powiaty o najwyższym wzroście i spadku pracujących w usługach na 1000 mieszkańców w latach 2005–2019	96
Tabela 16. Udział sektora prywatnego w liczbie pracujących w usługach w latach 1980–1989	105
Tabela 17. Zatrudnienie oraz udział sektora prywatnego w usługach w 1989 i 1990 r.	107

Tabela 18. Struktura pracujących w usługach w Polsce w 1995 r. wg sektorów własnościowych (w %)	109
Tabela 19. Zmiany udziału sektora prywatnego w odniesieniu do pracujących w usługach w Polsce w latach 2011–2017 (w %)	110
Tabela 20. Usługowe podmioty gospodarcze REGON wg formy prawnej w 2020 r.	110
Tabela 21. Udział pracujących w podmiotach z kapitałem zagranicznym, zatrudniających 250 i więcej osób w 2019 r.	113
Tabela 22. Kapitał zagraniczny w usługach w Polsce w latach 2010–2019 r.	114
Tabela 23. Udział pracujących w podmiotach z udziałem kapitału zagranicznego w ogólnej liczbie pracujących wg sekcji usług w 2019 r.	115
Tabela 24. Największe sieci handlowe w Polsce ze względu na przychody w 2019 r.	115
Tabela 25. Najwięksi inwestorzy zagraniczni w usługach wg kraju pochodzenia, wielkości inwestycji i wybranych sekcji PKD w 2019 r.	116
Tabela 26. Poziom rozwoju usług wg województw w 2019 r.	118
Tabela 27. Powiaty miejskie o najwyższym poziomie rozwoju usług w 2019 r. ...	120
Tabela 28. Zróżnicowanie poziomu rozwoju usług w województwach ze względu na liczbę pracujących przypadających na 1000 mieszkańców w 2019 r.	125
Tabela 29. Powiaty o największej liczbie podmiotów gospodarczych reprezentujących usługi przypadające na 1000 mieszkańców w 2019 r.	126
Tabela 30. Zróżnicowanie poziomu rozwoju usług w województwach ze względu na liczbę podmiotów gospodarczych przypadających na 1000 mieszkańców w 2019 r.	127
Tabela 31. Wartość dodana brutto dla usług w 2018 r.	128
Tabela 32. Specjalizacja lokalna Florencia województw wg sekcji usług w 2019 r.	131
Tabela 33. Struktura podmiotów gospodarczych REGON z zakresu usług w układzie sekcji i działów w 2019 r. (w %)	134
Ryc. 1. Zmiany w sektorowej strukturze zatrudnienia	42
Ryc. 2. Poziom rozwoju usług w Polsce wg rodzajów w 1931 r.	77
Ryc. 3. Udział pracujących w usługach w strukturze gospodarczej Polski w latach 1960–1990	81
Ryc. 4. Zmiany liczby pracujących w usługach przypadających na 1000 mieszkańców w Polsce w latach 1960–1990	82
Ryc. 5. Dynamika zmian liczby pracujących wg działów usług w Polsce w latach 1960–1990	83

Ryc. 6. Dynamika pracujących w działach usług w latach 1960–1990	84
Ryc. 7. Struktura usług w Polsce w 1960 i 1990 r.	86
Ryc. 8. Udział pracujących w usługach w strukturze gospodarczej Polski w latach 1990–2019	91
Ryc. 9. Zmiany liczby pracujących w usługach na 1000 mieszkańców w latach 1990–2019	92
Ryc. 10. Pracujący w usługach na 1000 mieszkańców wg sekcji w 1992 i 2005 r.	98
Ryc. 11. Dynamika zmian w strukturze usług w Polsce między 1992 i 2005 r.	99
Ryc. 12. Pracujący w usługach na 1000 mieszkańców wg sekcji w 2005 i 2019 r.	100
Ryc. 13. Dynamika zmian w strukturze usług w Polsce w 2005 i 2019 r.	100
Ryc. 14. Struktura własnościowa pracujących wg sekcji usług w Polsce w 2002 r.	109
Ryc. 15. Pracujący w usługach na 1000 mieszkańców wg województw w 2018 r.	118
Ryc. 16. Podmioty gospodarcze reprezentujące usługi na 1000 mieszkańców wg województw w 2018 r.	119
Ryc. 17. Pracujący w usługach na 1000 mieszkańców wg powiatów w 2018 r.	122
Ryc. 18. Podmioty gospodarcze reprezentujące usługi na 1000 mieszkańców wg powiatów w 2018 r.	123
Ryc. 19. Struktura pracujących w usługach w Polsce wg sekcji PKD 2007 w 2019 r.	130
Ryc. 20. Struktura podmiotów gospodarczych reprezentujących usługi w Polsce wg sekcji PKD 2007 w 2019 r.	134
Ryc. 21. Schemat rozmieszczenia usług w przestrzeni miasta	140
Ryc. 22. Szacunek rozmieszczenia liczby pracujących w Warszawie w 2005 r. w sektorze usług nierynkowych wyższego rzędu według rejonów komunikacyjnych	142
Ryc. 23. Szacunek rozmieszczenia liczby pracujących w Warszawie w 2005 r. w sektorze usług wyższego rzędu według rejonów komunikacyjnych	143
Ryc. 24. Szacunek rozmieszczenia liczby pracujących w Warszawie w 2005 r. w sektorze usług niższego rzędu według rejonów komunikacyjnych	144
Ryc. 25. Gęstość placówek usługowych w Cieszynie	145

Redakcja
Marta Tomczok

Projekt okładki
Tomasz Tomczuk

Redakcja techniczna
Małgorzata Pleśniar

Korekta
Marzena Marczyk

Łamanie
Ireneusz Olsza

Redaktor inicjujący
Przemysław Pieniążek

Nota copyrightowa obowiązująca do 31.12.2022
Copyright © 2021 by Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone
Sprzyjamy otwartej nauce. Od 1.01.2023 publikacja dostępna na licencji Creative Commons
Uznanie autorstwa-Na tych samych warunkach 4.0 Międzynarodowe (CC BY-SA 4.0)

Wersja elektroniczna monografii zostanie opublikowana w formule wolnego dostępu
w Repozytorium Uniwersytetu Śląskiego www.rebus.us.edu.pl.

 <https://orcid.org/0000-0003-2806-0403>
Kłosowski, Franciszek
Podstawy geografii usług / Franciszek Kłosowski.
Wydanie I. - Katowice : Wydawnictwo
Uniwersytetu Śląskiego, 2021

<https://doi.org/10.31261/PN.4105>
ISBN 978-83-226-4166-8
(wersja drukowana)
ISBN 978-83-226-4167-5
(wersja elektroniczna)

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawnictwo@us.edu.pl

Druk i oprawa:
Volumina.pl Daniel Krzanowski
ul. Księcia Witolda 7-9
71-063 Szczecin

Wydanie I. Ark. druk. 11,25 Ark. wyd. 12,0. Papier offset 90g. PN.4105. Cena 34,90 zł (w tym VAT).